

Illegaal verblijvende moslimmigranten in jihadistische samenwerkingsverbanden

Jasper de Bie, Christianne de Poot & Joanne van der Leun

Illegaal verblijvende moslimmigranten waren disproportioneel aanwezig binnen jihadistische samenwerkingsverbanden in Nederland in de periode 2001-2005. Aan de hand van een analyse van politiedossiers en interviews met imams en personeelsleden van asielzoekerscentra en detentiecentra blijkt dat de aantrekkelijkheid van deze verbanden verklaard kan worden door een combinatie van pragmatische en ideologische factoren. De jihadistische verbanden kunnen op praktische wijze voorzien in de behoeften van deze migranten, waarbij criminaliteit een belangrijke rol speelt. Tevens blijkt dat deze migranten zingevingsbehoeften hebben waar de verbanden in kunnen voorzien. Echter, voor veel illegaal in Nederland verblijvende actoren lijkt de salafistisch-jihadistische ideologie niet de belangrijkste factor die de aantrekkelijkheid van de jihadistische verbanden bepaalt.

Inleiding

Jihadistisch terrorisme is een vorm van criminaliteit waarbij radicale groeperingen zich bij het plannen, voorbereiden en uitvoeren van terroristische activiteiten beroepen op een extremistische interpretatie van de islam. In dit artikel gaan we in op de rol van illegaal in Nederland verblijvende migranten in jihadistische groeperingen die tussen 2001 en 2005 actief waren op Nederlandse bodem. Jihadisten beroepen zich op het salafisme, een stroming die streeft naar de terugkeer van een zuivere beleving van de islam, zoals die in de oorspronkelijke geloofsgemeenschap (*umma*) in de tijd van de profeet Mohammed, en de drie volgende generaties, gangbaar was (o.a. Wiktorowicz, 2006; Meijer, 2009; NCTb, 2009). In de heterogene salafistische beweging kunnen verschillende ideologische interpretaties worden onderscheiden (De Koning, 2009, 377; Meijer, 2009, 3). Wiktorowicz (2006) maakt een analytisch onderscheid tussen drie typen salafisten: de puriteinen, de politieke salafisten en de jihadistische salafisten, die allen een *common creed of aqidah* (gemeenschappelijke geloofsovertuiging of geloofsleer) delen. Hierbinnen staan de tawheed (de eenheid en uniekheid van God) en het zuiveren of purificeren van de islam centraal. Alle moslims dienen de leefwijze van de profeet, zoals vastgelegd in de Koran en de *Hadith*, strikt na te leven en daarbij menselijke verlangens te verwerpen (Wiktorowicz, 2006). Religieuze gedragsregels die rechtstreeks voortvloeien uit de *Hadith*, zijn van essentieel belang om de islam zuiver te houden (Wiktorowicz, 2005; Roex e.a., 2010). De *aqidah* schrijft voor dat elke vorm van religieuze innovatie (*bid'a*), die niet rechtstreeks uit de Koran of de *Hadith* komt, een bedreiging vormt voor de zuivere islam (Wiktorowicz, 2006; Wagemakers, 2009). De drie typen salafisten verschillen in de wijze waarop ze

hun idealen proberen te verwezenlijken. De puriteinen doen dit door educatie, propaganda en het benadrukken van een orthodoxe leefwijze, de politieke salafisten met politieke middelen en jihadistische salafisten met geweld (Wiktorowicz, 2006; NCTb, 2008). Dit artikel richt zich enkel op deze laatste groep, die we vanaf nu jihadististen noemen. Volgens jihadististen is de gewelddadige *jihad* (de gewapende strijd of heilige oorlog) hét middel om de islam te kunnen zuiveren en de *umma* te beschermen of uit te breiden (o.a. Wiktorowicz, 2006; Wagemakers, 2009; Sageman, 2004; NCTb, 2009). Volgens Sageman (2004, 1) bestaat er geen consensus omtrent de doctrine van de gewelddadige jihad; zo kan er zowel een religieus als een politiek motief aan de jihad ten grondslag liggen, kan de strijd gericht zijn op zowel islamitische als niet-islamitische landen en gericht zijn op bescherming of uitbreiding van de geloofsgemeenschap. Daarnaast bestaan er individuele nuanceverschillen omtrent de toepassing van de jihad (o.a. Wiktorowicz, 2005; Buijs e.a., 2006; Slootman & Tillie, 2006; Zemni, 2006; Meijer, 2009; NCTb, 2009; Roex e.a., 2010; Geelhoed, 2011; Nesser, 2011).

Het salafistisch jihadisme heeft in alle gevallen een religieuze basis. Waar religie in het algemeen vaak wordt opgevat als een factor die beschermt tegen criminaliteit, wordt bij extreem religieuze groepen veelal aangenomen dat de religieuze ideologie criminaliteit veroorzaakt. Niet voor niets wordt deze vorm van criminaliteit door opsporingsinstanties aangeduid met de term 'ideologisch gemotiveerde criminaliteit'. Onderzoek naar de relatie tussen religie en criminaliteit kent echter ambigue uitkomsten (Knutten & Knudten, 1971; Dilulio, 2009). In Nederland heeft de jihadistische vorm van ideologisch gemotiveerde criminaliteit zich de afgelopen jaren op verschillende wijzen gemanifesteerd. Opsporingsinstanties hebben zich sinds 2001 gericht op het opsporen en vervolgen van terroristische activiteiten, verricht door jihadistische groeperingen. De Poot en Sonnenschein (2009) analyseerden twaalf van deze opsporingsonderzoeken uit de periode 2001-2005, die gericht waren op zes jihadistische samenwerkingsverbanden. Zij laten onder meer zien dat er in deze periode relatief veel illegaal in Nederland verblijvende moslimmigranten actief waren in de onderzochte jihadistische verbanden. Illegaal verblijvende migranten hebben nooit een verblijfsvergunning aangevraagd voor verblijf in Nederland, hun aanvraag is afgewezen of hun verblijfsstatus is verlopen (Engbersen & Van der Leun, 2001).¹ Van de 90 onderzochte mannelijke actoren die actief waren in de door De Poot en Sonnenschein onderzochte verbanden, bleek de helft (44 actoren) illegaal in West-Europa te verblijven.² Deze opmerkelijke bevinding is destijds niet diepgravend onderzocht. Ook meer algemeen is de relatie tussen irreguliere moslimmigranten en radicalisering nog nauwelijks onderzocht. Bovendien wijkt deze bevinding af van het

- 1 De term illegale migrant raakt steeds minder in gebruik vanwege stigmatiserende connotaties. We gebruiken daarom de term illegaal verblijvende of irreguliere migrant/vreemdeling.
- 2 De 23 vrouwen die actief waren in de onderzochte groeperingen bleken allen legaal in Nederland te verblijven. Naar schatting betreft het aandeel illegaal verblijvende migranten in Nederland minder dan 10 procent van het totaal aantal migranten (Van der Leun & Iles, 2010). Dat dus de helft van de mannelijke actoren in deze studie hier illegaal verblijft, wijst op een oververtegenwoordiging. In absolute termen gaat het wel over kleine aantallen.

gerenommeerde concept *homegrown*³ terrorisme. De bevinding roept de vraag op waarom er zoveel illegaal verblijvende moslimmigranten actief waren in deze jihadistische netwerken. Een nader onderzoek naar deze bevinding biedt ons de gelegenheid om bepaalde veronderstellingen over de relatie tussen religie en criminaliteit nader te analyseren.

De meest voor de hand liggende verklaring voor de aanwezigheid van irreguliere migranten in de onderzochte jihadistische netwerken zou zijn dat zij als jihadist naar Nederland zijn gekomen en aan de basis hebben gestaan van de terroristische groeperingen. Een nadere beschouwing van de onderzoeksgegevens van De Poot en Sonnenschein (2009) laat echter zien dat slechts een klein deel van deze migranten tot de groep zogenoemde *heartland-oriented* actoren behoort; actoren die al in het land van herkomst zijn geradicaliseerd. In dit artikel zoeken we dan ook alternatieve antwoorden op de vraag waarom de onderzochte jihadistische samenwerkingsverbanden aantrekkelijk waren voor deze groep moslimmigranten.

In navolging van de terrorismedeskundige Crenshaw (1981, 396) zullen we deze vraag beschouwen vanuit twee aanvullende perspectieven: enerzijds vanuit het individu dat, door omstandigheden, kan handelen vanuit ideologische motieven. Dit ideologische perspectief legt de nadruk op de achtergrond van de leden, het radicaliseringsproces, de inhoud van de ideologie en de relatie met de maatschappij. Anderzijds zullen we de jihadistische verbanden beschouwen als gemeenschappen die op pragmatische wijze kunnen voorzien in uiteenlopende behoeften van de leden, zonder dat ideologische motieven daarbij per se een rol spelen. Hiertoe zullen we in de volgende paragraaf aan de hand van een literatuurstudie aangeven wat jihadistische verbanden deze actoren in theorie kunnen bieden. Wat betreft de rol van de ideologie zullen we ons richten op de radicaliseringsliteratuur. Voor de rol van de gemeenschap zullen we ons richten op migratiestudies. De radicaliseringsstudies richten zich op moslims zonder daarbij veel aandacht te besteden aan de verblijfsstatus van mensen; de migratiestudies richten zich op illegaal verblijvende migranten, onder wie moslims, zonder daarbij doorgaans veel aandacht te besteden aan ideologie of religie. Aan de hand van een nieuwe analyse van de door De Poot en Sonnenschein bestudeerde dossiers en aanvullende semi-structureerde interviews zullen we laten zien dat zowel pragmatische als meer ideologische factoren een rol lijken te spelen bij de toetreding van illegale moslimmigranten tot jihadistische groeperingen. We richten de aandacht selectief op migranten zonder verblijfsstatus die met politie en justitie in aanraking zijn gekomen of zouden kunnen komen op grond van hun betrokkenheid bij terrorismegerelateerde zaken, hetgeen uiteraard voor veruit de meeste illegaal in Nederland verblijvende migranten niet geldt. Waar sommigen de criminaliteit in gaan, geldt dat voor de grote meerderheid niet (Engbersen & Van der Leun, 2001; Van Meeteren, 2010; Leerkes e.a., 2012). Deelname aan jihadistische netwerken is nog veel zeldzamer.

3 Moslims die het grootste gedeelte van hun leven in het Westen hebben gewoond en ook daar zijn geradicaliseerd (Vidino, 2009).

Radicale illegaal verblijvende moslimmigranten multidisciplinair benaderd

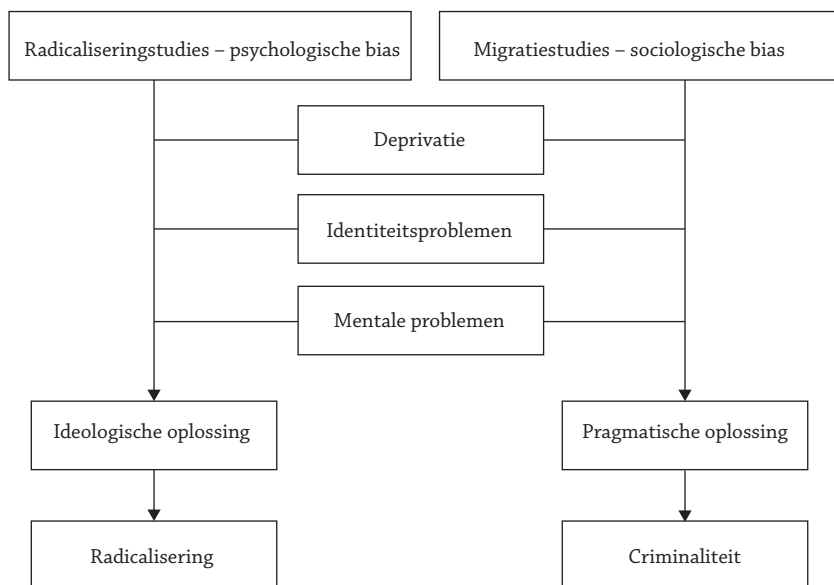
Achtergrondfactoren

In de bestudeerde radicaliserings- en migratiestudies worden vergelijkbare achtergrondfactoren geschetst voor enerzijds radicale moslims en anderzijds illegale migranten. Dit geldt in hoge mate voor drie kernfactoren. Ten eerste lijden zij respectievelijk aan relatieve en absolute *deprivatie*. De ervaren achtergestelde positie komt enerzijds voort uit hun matige sociaaleconomische positie in westerse samenlevingen (Silke, 2008; Buijs, 2009). Anderzijds wordt de absolute deprivatie onder andere veroorzaakt door de formele uitsluiting van irreguliere migranten als gevolg van een scherp restrictief beleid, vooral sinds de invoering van de *Wijzigingswet Vreemdelingenwet en enige andere wetten* (1998), ofwel de *Koppelingswet* (Van der Leun, 2003). Ten tweede gelden *identiteitsproblemen* als belangrijke overeenkomstige factor. Enerzijds voelen moslims zich bedreigd door negatieve stigma's in de maatschappij (Buijs e.a., 2006; Geelhoed, 2011), anderzijds wordt de identiteit van illegale migranten als hoofd en zorgdrager van de familie aangeast door hun onvermogen om inkomsten te genereren (Leerkes, 2009). Tot slot tonen de bestudeerde studies een derde overeenkomstige kernfactor, namelijk *mentale problemen*. Deprivatie en identiteitsproblemen leiden tot onzekerheid (Slootman & Tillie, 2006; Engbersen e.a., 2002), psychische en fysieke klachten (Burgers & Engbersen, 1999; Muijsenbergh & Schoevers, 2009) en sterke emotionele reacties (Sternberg, 2003; Loza, 2007).

Ideologische en pragmatische reacties

Als we nagaan hoe individuen reageren op de geschetste problemen, blijkt vooral een bindingsbehoefte sterk aanwezig te zijn. Radicaliseringsstudies zijn gericht op psychologische aspecten en op de rol die een religie, ideologie, groepslidmaatschap en lotsverbondenheid kunnen spelen wanneer de identiteit van mensen onder druk komt te staan. Zij beroepen zich op een perspectief dat ervan uitgaat dat mensen in onzekere en bedreigende situaties houvast en controle kunnen vinden in religie en in contacten met lotgenoten en gelijkgestemden⁴ (o.a. Pargament e.a., 1990; McIntosh e.a., 1993; Kay e.a., 2008). Zo beschrijven radicaliseringsstudies dat achtergestelde moslims zich meer aangetrokken voelen tot het geloof en tot medemoslims die, veraf of dichtbij, in dezelfde gedepriveerde of bedreigende situatie verkeren. Dit biedt controle en mentale rust. Voor het merendeel van de achtergestelde moslims zijn deze gematigde oplossingen toereikend, maar een klein deel ontwikkelt gevoelens van wraak tegen de meerderheidsgroep. Een ideologie als het salafistisch jihadisme kan dan worden omarmd, aangezien deze zich expliciet afzet tegen de meerderheidsgroep. Wantrouwen, distantie, isolering van de samenleving en eventuele gewelddadige han-

4 In dat opzicht moet religie gezien worden als een systeem dat bepaalde opvattingen, overtuigingen en handvatten biedt bij het omgaan met een crisissituatie. Het schrijft een zekere modellsituatie voor waar het individu zich naar kan gaan gedragen om zo de crisis op te vangen. Tevens kan een individu sociale steun vinden binnen de aanverwante sociale gemeenschap (o.a. McIntosh e.a., 1993, 813).

Figuur 1

delingen worden door de ideologie gelegitimeerd (o.a. Sageman, 2004; Wiktorowicz, 2004; Buijs e.a., 2006; Slootman & Tillie, 2006; Meertens e.a., 2006; Silke, 2008; Bos e.a., 2009).

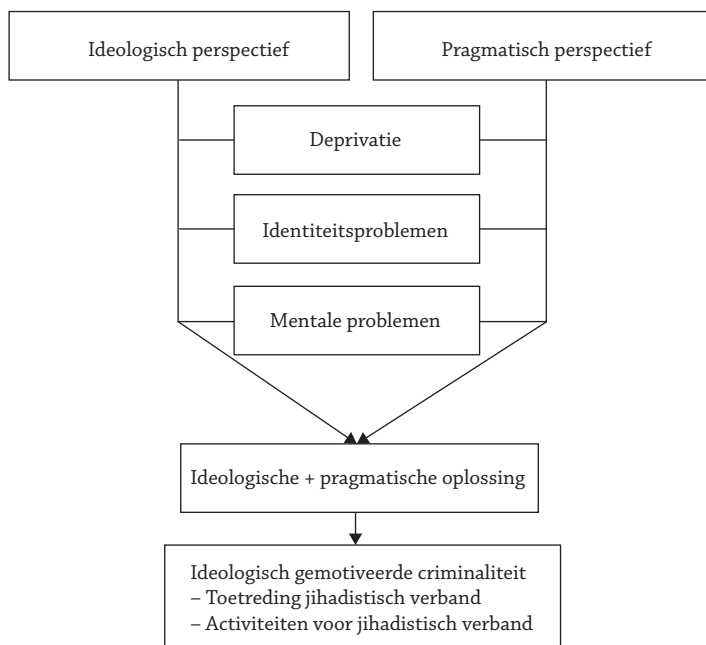
De migratiestudies verklaren gedragskeuzes van irreguliere migranten meer vanuit sociologische en economische processen. Zo wordt mede op grond van Mertons strainbenadering (1957) beargumenteerd dat bij een gebrek aan middelen praktische bestaansstrategieën worden gehanteerd om deprivatie tegen te gaan (o.a. Caplowitz, 1979; Mingione, 1987; Engbersen e.a., 2002). Deze studies veronderstellen dat mensen toevlucht zoeken tot gemeenschappen als deze hen op praktische wijze kunnen voorzien in hun sociale en materiële behoeften. Het sociaal kapitaal van irreguliere migranten bestaat volgens Engbersen e.a. (2002) uit een netwerk van familieleden, vrienden en kennissen (zie ook Van Meeteren, 2010). De toegankelijkheid tot dit kapitaal wordt door overeenkomstige nationaliteit, etniciteit, taal en verwantschap bepaald (Engbersen e.a., 2002; Portes, 1998). Deze gedeelde achtergronden zijn nuttig voor het leggen van contacten en blijken onontbeerlijk voor het verkrijgen van arbeid, giften en huisvesting. Wanneer het sociale netwerk van irreguliere migranten niet toereikend is om in de basisbehoeften te voorzien, lijkt een deel toevlucht te zoeken in de criminaliteit (zie figuur 1). Bestaanscriminaliteit of vermogensdelicten bieden dan een praktisch alternatief (Engbersen & Van der Leun, 2001; Van der Leun, 2003; Leerkes e.a., 2012). Studies naar georganiseerde misdaad hebben overigens eerder een vergelijkbaar proces laten zien: individuen kunnen – onder meer door etnische

banden – op pragmatische gronden bepaalde taken vervullen ten behoeve van criminele activiteiten, zonder stabiel deel uit te maken van deze netwerken of zelfs zonder zich van de criminele activiteiten bewust te zijn (Hobbs, 2001, 553).

Wisselwerking ideologie en pragmatisme

We veronderstellen dat de gedragsreacties die worden beschreven in de literatuur vertekend zijn, doordat beide onderzoekstromingen relatief eenzijdig uitgaan van ofwel psychologisch ofwel sociologisch perspectief. Door de theorieën sterker met elkaar in verband te brengen ontstaat zicht op de wisselwerking hiertussen.

Allereerst gaan veel radicaliseringsstudies ervan uit dat de actoren die zijn toegetreden tot jihadistische verbanden daadwerkelijk zijn geradicaliseerd en het salafistisch jihadisme hebben omarmd en geïnternaliseerd (o.a. Wiktorowicz, 2004; Moghaddam, 2005; Meertens e.a., 2006; Silber & Bhatt, 2007; Demant e.a., 2008; Silke, 2009). Hoewel dit voor veel actoren vermoedelijk opgaat, is het de vraag of dit uitgangspunt altijd klopt en of het proces van radicalisering gezien moet worden als een *conditio sine qua non* voor alle betrokken personen. Diverse studies laten immers zien dat jihadistische samenwerkingsverbanden bijzonder heterogeen en veranderlijk zijn (Sageman, 2004; Bakker, 2006; De Poot & Sonnenschein, 2009). Naast religieuze houvast, kunnen jihadistische groeperingen voorzien in allerlei andere voordelen, zoals sociale en materiële steun en toegang tot allerlei goederen en diensten (zie o.a. Berman, 2009; Ferrero, 2006, Iannaccone & Berman, 2006). Deze meer pragmatische benadering biedt een relevant, maar in terrorismestudies weinig toegepast perspectief. Opvallend is dat de gedachte dat individuen ook gedragsmogelijkheden kunnen kiezen op grond van pragmatische motieven juist vooropstaat in studies naar illegaal verblijvende migranten, waarin religie niet of nauwelijks een rol speelt. Uit verschillende studies blijkt wel dat kerken en religieuze gemeenschappen een belangrijke bron zijn van sociaal kapitaal door rechtstreekse en indirecte contacten in de kerk (Burgers, 1999; Haidinger, 2007), maar ook hier redeneren onderzoekers primair vanuit het pragmatische perspectief, dat voorbijgaat aan het vinden van houvast en zingeving in religie (zie figuur 2).

Figuur 2

Methodie

Om de pragmatische en ideologische invalshoek te combineren splitsen we de centrale onderzoeksvraag 'Waarom zijn jihadistische samenwerkingsverbanden aantrekkelijk voor illegaal verblijvende moslimmigranten?' op in drie deelvragen, namelijk:

1. Met welke problemen hebben illegaal verblijvende moslimmigranten te kampen?
2. In hoeverre ligt de aantrekkingskracht van jihadistische samenwerkingsverbanden in de pragmatische oplossingen die zij bieden voor de problemen van illegaal verblijvende moslimmigranten?
3. In hoeverre ligt de aantrekkingskracht van jihadistische samenwerkingsverbanden voor illegaal verblijvende moslimmigranten in de salafistisch-jihadistische ideologie?

Op deze wijze kunnen we gericht zoeken naar verklaringen voor het feit dat irreguliere moslimmigranten oververtegenwoordigd zijn in de onderzochte jihadistische netwerken die tussen 2001 en 2005 actief waren op Nederlandse bodem. Door de geschetste problemen onder deelvraag één naast de aard van de jihadistische verbanden te leggen trachten we een antwoord te vinden op de tweede deelvraag. De aantrekkingskracht van het salafistisch jihadisme, verwoord

in deelvraag drie, proberen we op twee manieren te achterhalen. Ten eerste door de aantrekkingskracht van religie bij deze categorie migranten in kaart te brengen. Het salafistisch jihadisme is immers een religieuze ideologie waarbij een zekere geloofsovertuiging, zo bleek uit de inleiding, onmisbaar is. Ten tweede beschrijven we in hoeverre de activiteiten en gedragingen van de actoren binnen jihadistische verbanden worden gekarakteriseerd en beïnvloed door het salafistisch jihadisme.

Geradicaliseerde illegaal verblijvende moslimmigranten die actief zijn in jihadistische netwerken dienen zich niet op een presenteerblad aan. Zij houden zich, zowel vanwege hun ontbrekende verblijfsstatus als vanwege hun betrokkenheid bij criminele samenwerkingsverbanden, schuil. Dit vraagt om creativiteit bij het verzamelen van empirische gegevens over deze doelgroep. Hier is gekozen voor twee typen gegevensbronnen. Ten eerste hebben we politiedossiers bestudeerd van afgesloten opsporingsonderzoeken naar vormen van jihadistisch terrorisme, ten tweede hebben we interviews gehouden met medewerkers van asielzoekerscentra en detentiecentra die goed zicht hebben op de problemen waarmee moslimmigranten die mogelijk de illegaliteit zullen ingaan, kampen en hun gedragsreacties. Hoewel dit unieke informatiebronnen zijn, is mede gelet op het ontbreken van een controlegroep de generaliseerbaarheid van de bevindingen beperkt.

Dossieronderzoek

Voor het dossieronderzoek hebben we gebruik gemaakt van de twaalf geselecteerde Nederlandse politiedossiers van opsporingsonderzoeken naar jihadistische activiteiten uit de periode 2001-2005 uit het onderzoek van De Poot en Sonnenschein (2009). In deze dossiers kwamen 41 illegaal verblijvende jihadisten in beeld,⁵ die hier nader zijn bestudeerd. Aan de hand van een gespecificeerde coderingslijst zijn onder andere de verhoren, getuigenverklaringen, tapverslagen, observaties, doorzoekingen en andere relevante opsporingsactiviteiten geanalyseerd. Tabel 1 geeft een overzicht van de demografische kenmerken van de onderzoekspopulatie. Vanwege de beperkte hoeveelheid informatie hierover hebben we deze kenmerken niet gebruikt voor verdere onderlinge vergelijking.⁶

Het gebruik van deze politiedossiers als bronmateriaal kent een aantal beperkingen: (1) niet alle jihadistische activiteiten en niet alle achtergrondkenmerken zijn bekend bij de politie; (2) de selectie van zaken is gestuurd door het opsporingsbeleid; (3) de dossiers hebben als doel de rechter te overtuigen en dienen in beginsel niet als wetenschappelijke data; en (4) de zaken zijn beperkt tot de periode 2001-2005.⁷ Een andere beperking tot slot heeft te maken met (5) retrospectiviteit. We kunnen de verbanden enkel bestuderen vanaf het moment dat een

5 De Poot en Sonnenschein (2009) hebben in totaal 113 actoren onderzocht: 90 mannen en 23 vrouwen. Van hen verbleven er 44, allemaal mannen, illegaal in Nederland. Drie van de 44 illegale migranten zijn vanwege gebrekkige informatie niet meegenomen in dit onderzoek.

6 Noemenswaardig is het hoge aantal Algerijnen. Uit eerdere studies is echter gebleken dat bijvoorbeeld Marokkanen zich soms uitgeven voor Algerijn. Er zijn dus twijfels omtrent deze achtergrond (vgl. Engbersen & Van der Leun, 2001).

7 Zie over de methodologische beperkingen ook: De Poot & Sonnenschein, 2009, par. 1.3.

Tabel 1: *Demografische factoren illegaal verblijvende moslimmigranten in terrorismedossiers*

Achtergrondkenmerken illegale moslimmigranten (N=41)	Aantal
Geslacht	
Man	41
Vrouw	0
Leeftijdscategorie	
≤25 jaar	9
26-35 jaar	19
≥36 jaar	10
Onbekend	2
Land van herkomst	
Algerije	27
Marokko	5
Overige	9
Onbekend	0
Burgerlijke staat	
Getrouwd	10
Alleenstaand	2
Onbekend	29
Opleiding	
Hbo/universiteit	5
Basisonderwijs	2
Onbekend	34
Werk^a/studeren	
Ja	19
Nee	3
Onbekend	19

^a Onbekend is of dit legale of illegale arbeid betreft.

opsporingsonderzoek start en de periode die daarop volgt. De actoren zijn dan reeds toegetroten tot deze jihadistische samenwerkingsverbanden en de processen die daartoe hebben geleid, kunnen slechts ten dele en met voorzichtigheid worden gereconstrueerd. Tegelijkertijd is er geen realistisch alternatief voor deze methode en bieden de dossiers een unieke inkijk in het jihadistisch terrorisme.

Interviews

Om de genoemde nadelen deels te ondervangen en de blik te verbreden zijn aanvullend diepte-interviews gehouden met 23 sleutelinformanten binnen asielzoekerscentra (AZC's) en detentiecentra (DC's).⁸ De keuze voor deze organisaties is tweeledig. Ten eerste zijn dit plekken waar voor deze studie relevante migranten zich bij uitzondering zichtbaar concentreren. Asielzoekers in een AZC zijn juridisch nog geen irreguliere migranten, maar kunnen dat in potentie wel worden. Ten tweede bleek uit het onderzoek van De Poot en Sonnenschein (2009) dat een deel van de jihadistische terroristen die in de genoemde periode actief waren elkaar in AZC's en penitentiaire inrichtingen heeft ontmoet. Omdat wij voor dit onderzoek geïnteresseerd zijn in irreguliere migranten, zijn de penitentiaire inrichtingen vervangen door DC's. In de AZC's en DC's zijn dertien semigestructureerde diepte-interviews afgenomen met personeelsleden van verschillende locaties en verschillende uitvoerende functies die nauw bij de opvang van deze groep migranten betrokken zijn. Voorts zijn interviews afgenomen met tien imams, werkzaam voor de Dienst Justitiële Inrichtingen. Zij zijn allen werkzaam in de DC's,⁹ waar tijdens het onderzoek in totaal elf imams in dienst waren. Ook deze methode kent beperkingen. De 23 respondenten en betrokken locaties zijn deels geselecteerd op basis van bereidheid om mee te werken, waardoor onze sample van respondenten niet representatief is. Daarnaast zijn de respondenten een indirecte informatiebron en kunnen hun observaties subjectief en niet alles dekkend zijn. Toch is voor deze respondenten gekozen omdat zij zicht hebben op een groot aantal migranten die mogelijk de illegaliteit in zullen gaan, en een beeld kunnen schetsen over meerdere jaren. In het navolgende putten we uit deze interviews.

Pragmatische aantrekkingskracht

Problemen en behoeften van illegaal verblijvende moslimmigranten

Asielzoekers delen relatief kleine en sobere ruimtes met meerdere personen, waardoor privacy in AZC's uiterst beperkt is en sociale conflicten regelmatig het gevolg zijn. Activiteiten dienen asielzoekers zelf te regelen, maar lid worden van lokale verenigingen vormt door de taalbarrière¹⁰ een struikelblok. Doordat werken zonder verblijfsvergunning niet is toegestaan, kan ook in het arbeidsproces geen sociaal contact worden opgedaan en blijven de financiële middelen beperkt tot de wekelijkse vergoeding van de overheid. In een DC heeft een illegale vreemdeling bovendien te maken met een penitentiair regime, waardoor hij het complex niet kan verlaten om te werken of anderszins contact te leggen met de maatschappij. Hier worden daarentegen wel activiteiten georganiseerd en bieden de woonruimtes meer privacy dan in een AZC. Desalniettemin zijn de leefomstandigheden zeer sober en volgens de Nationale ombudsman (Verhoef e.a., 2012) inhumain.

8 Aangetroffen irreguliere migranten en uitgeprocedeerde asielzoekers die het land niet verlaten, worden vastgezet in DC's, de voormalige Vreemdelingenbewaring.

9 In AZC's zijn er geen imams als geestelijk verzorger aangesteld.

10 Een taal cursus wordt binnen een AZC niet aangeboden aan niet-statushouders.

Asielzoekers hebben te maken met een asielprocedure die tot 2010 soms wel jaren kon duren. Sinds de Wijziging Vreemdelingenwet 2000 uit 2010 verloopt deze sneller,¹¹ maar nog altijd blijken asielzoekers moeite te hebben met de tijdrovende bureaucratie. Alle DC-respondenten verklaren tevens dat wanneer uitgeprocedeerde vreemdelingen na een negatief besluit het land moeten verlaten, zij dit veelal niet doen. Vervolgens plegen sommigen volgens hen kleine criminele vermogensdelicten en keren zij soms meermaals terug in een DC, waar ze een nieuwe procedure beginnen. De strenge houding van de autoriteiten ten opzichte van de asielaanvraag wordt als onterecht ervaren. In de DC komt daar een gevoel van boosheid bovenop, omdat de migrant van mening is niets crimineels gedaan te hebben en toch letterlijk is opgesloten. Door dit ongenoegen rondom de detentiebeleving heerst bij sommige migranten een sterk wij-zij-denken. De detentie-imams geven aan dit ongenoegen deels te kunnen wegnemen, maar zij constateren ook dat sommige moslimmigranten het idee hebben te zijn vastgezet omdat ze moslim zijn.

Wanneer er over een asielaanvraag een positief besluit is genomen, dan heeft dit volgens respondenten openheid en een positieve houding bij de migrant tot gevolg. Een negatief besluit leidt volgens de respondenten meestal tot een explosieve uitbarsting van negatieve emoties, variërend van verbale uitpattingen tot agressie. In extreme gevallen wordt het personeel bedreigd of legt de migrant suïcidale neigingen aan de dag. Ook hier geven de detentie-imams in een DC aan een neutraliserende rol te hebben, doordat zij relatief dicht bij de migranten staan. Wel verklaren de respondenten unaniem dat mentale problemen bij praktisch alle vreemdelingen voorkomen, en dat deze verergeren bij een negatief besluit. In veel gevallen heeft dit zelfs depressies en isolement tot gevolg. De eerdere bevinding dat irreguliere moslimmigranten kampen met problemen op het gebied van deprivatie en mentale stabiliteit, wordt in deze interviews ook voor deze subgroep bevestigd. Het in kaart brengen van zogenoemde *push*-factoren beantwoordt zodoende op hoofdlijnen de eerste deelvraag. Hoewel de interviews zich voor een deel richten op migranten in een asielprocedure, kunnen we aannemen dat deze problemen of *push*-factoren niet als sneeuw voor de zon verdwijnen wanneer een migrant zich vervolgens in de illegaliteit begeeft. Ze zullen eerder verergeren.

Praktische invulling jihadistische samenwerkingsverbanden

Op basis van de opsporingsonderzoeken zien we dat de jihadistische samenwerkingsverbanden *pull*-factoren bevatten, die een praktische oplossing bieden voor voornamelijk het gebrek aan *verblijfsmogelijkheden* en *levensonderhoud*. Een belangrijke rol is daarbij weggelegd voor de *heartland-oriented* jihadisten. Zij hebben vergelijkbare migratieachtergronden als de illegaal verblijvende moslim-

11 De Wijziging Vreemdelingenwet 2000 uit 2010 zorgt voor het versneld bekendmaken van het besluit betreffende de asielprocedure en het afschaffen van herhaalde aanvragen.

migranten en kunnen daardoor expliciet inspelen op de behoeften van deze groep.¹²

Binnen (delen van) de islamitische gemeenschap is het gebruikelijk om elkaar te helpen waar nodig (Khan, 2005). Veel illegaal verblijvende jihadisten uit de opsporingsonderzoeken hebben geen vaste woon- of verblijfplaats en lijken evident gebruik te maken van deze vrijgevigheid. Ten eerste woont blijkens de dossiers een aanzienlijk deel van de illegaal verblijvende jihadisten in Nederland bij andere (illegale) jihadisten. Een van deze jihadisten heeft bijvoorbeeld zoveel contacten opgedaan tijdens zijn verblijf in verschillende AZC's, dat hij steeds bij andere jihadisten terecht kan. Ten tweede bieden alle verbanden onderdak aan jihadistische moslimbroeders uit het buitenland die tijdelijk in Nederland zijn. Er zijn verder in de dossiers ook aanwijzingen dat woningen expliciet aan irreguliere migranten worden aangeboden. Zo exploiteert een van de verbanden, onder aansturing van een *heartland-oriented* jihadist, drie naast elkaar gelegen huizen aan een groot aantal illegaal verblijvende migranten die (op dat moment) nauwelijks tot geen rol van betekenis lijken te spelen in het jihadistisch verband.

De jihadistische verbanden bieden ook mogelijkheden om Nederland in te reizen en er te verblijven. Een van de kernactiviteiten in zeker vijf van de zes samenwerkingsverbanden is de grootschalige diefstal en vervalsing van paspoorten. Dit dient om het uitreizen naar buitenlandse trainings- of gevechtsgebieden te vereenvoudigen, maar er is ook sprake van een lucratieve handel in vervalste paspoorten met irreguliere migranten als afzetmarkt. De opbrengst wordt in deze zaken gebruikt voor het financieren van terroristische doeleinden. Dit betekent dat de diefstal en vervalsing van paspoorten in eerste aanleg het samenwerkingsverband faciliteren, maar daarnaast een alternatief bieden voor de langdurige en vaak onsuccesvolle asielprocedure van illegaal verblijvende moslimmigranten. Door expliciet in te spelen op deze kwetsbare groep weten de jihadisten sommige van hen ook daadwerkelijk aan zich te binden, bijvoorbeeld door een openstaande schuld. Het gebeurt ook via mensensmokkel en schijnhuwelijken. Een van de samenwerkingsverbanden biedt door middel van deze methoden een inreisalternatief en weet zodoende voorheen nauwelijks praktiserende moslims aan zich te binden.

Het beschikken over officiële documenten levert niet alleen een semilegale zekerheid om te blijven, maar biedt daarnaast ook de mogelijkheid om te werken en toegang te krijgen tot sociale voorzieningen. Een van de *heartland-oriented* jihadisten uit de opsporingsonderzoeken speelt daarop in door een burgerservicenummer en een bankrekening te regelen voor illegaal verblijvende moslimmigranten, maar ook eten en treinkaartjes. Op die manier kunnen zij werken en blijven ze hem trouw. Tot slot kunnen irreguliere moslimmigranten (criminele) activiteiten

12 De rol van de *heartland-oriented* jihadisten is afhankelijk van het tijdsbeeld. De dossiers zijn namelijk van voor 2005, een periode waarin weinig beleid op rekrutering was afgestemd. Inmiddels zijn er beleidswijzigingen geweest, zoals het creëren van een terrorismevleugel binnen PI's (zie bijv. Veldhuis e.a., 2010) en de invoering van een aantal vreemdelingrechtelijke antiterrorismemaatregelen (zie Neve e.a., 2006), die het werk van rekruteerders bemoeilijken en meer algemeen de aandacht voor deze problematiek, ook binnen AZC's en DC's, hebben vergroot.

uitvoeren ten behoeve van het jihadistisch verband en in ruil voor onderhoud of geld. Hierna wordt op de aard van deze activiteiten ingegaan.

Ideologische aantrekkingskracht

De zojuist geschetste pragmatische oplossingen komen voornamelijk voort uit criminele activiteiten, waardoor het enkel ondernemen van criminele handelingen – individueel of in groepsverband – voldoende zou kunnen zijn. De vraag is echter of deze oplossing de druk rondom identiteit en de structurele onzekerheid zou wegnemen. Op dat punt kan de wisselwerking met de ideologische benadering een belangrijke rol spelen. Omdat het salafistisch jihadisme in beginsel een zekere geloofsovertuiging veronderstelt, is gekeken naar de rol van religie. Een geloofsovertuiging kan het vinden van een geschikt netwerk bevorderen en speelt mogelijk in op de zingevingsbehoefte van veel illegale migranten.

Religie en irreguliere moslimmigranten

Hiervoor beschreven we dat migranten gebruik maken van hun sociaal kapitaal als oplossing voor de depriverende omstandigheden. Volgens de literatuur zijn deze netwerken vooral toegankelijk op basis van nationaliteit, taal en verwantschap (Portes, 1998), maar wij hebben gekeken in hoeverre religie een rol speelt. De respondenten van zowel AZC's als DC's illustreren dat religie moslimmigranten bindt. Ze bidden samen, spreken elkaar aan op islamitische gebruiken en gaan gezamenlijk naar het vrijdagmiddaggebed.¹³ Desondanks vormen een gedeelde nationaliteit en taal volgens de respondenten een veel sterkere binding dan een gedeelde religie, en kan religie volgens de imams pas binden wanneer de taal wordt gedeeld. Hoewel religie op collectief vlak een beperkte rol lijkt te spelen, kan dit op individueel niveau heel anders zijn. We hebben daarom ook naar het individu gekeken en per centrum proberen te achterhalen in hoeverre het geloof wordt aangegepen en zich ontwikkelt vanuit deprivatie en mentale problemen.

Het praktiseren en eventueel aangrijpen van religie is voor personeel moeilijk waarneembaar in een AZC, omdat er geen gezamenlijke faciliteiten voor geloofsbelijdenis zijn en er geen geestelijk verzorgers zijn aangesteld. Toch komen (soms extreme) religieuze gedachten tot uiting rondom de procedure van een asielaanvraag. Een respondent vertelt dat een Somalische asielzoeker zich dreigt aan te sluiten bij de jihadistische beweging *Al-Shabaab* in Somalië als hij geen verblijfsvergunning krijgt. Hij heeft immers niets te verliezen. Een andere respondent geeft eveneens aan dat extreme gedachten wel eens spelen bij bepaalde asielzoekers in een uitzichtloze situatie. Opvallend is de waarneming van respondenten dat een aanzienlijk deel van de asielzoekers zich bekeert tot het christendom, naar hun inschatting mede omdat zij denken daarmee meer kans te maken op een verblijfsvergunning. Ten eerste gaan de asielzoekers ervan uit dan niet teruggestuurd te worden naar het land van herkomst, omdat een christelijke geloofsovertuiging daar niet wordt geaccepteerd. Ten tweede denken zij dat ze door een beke-

13 Asielzoekers gaan voor het vrijdagmiddaggebed naar een nabijgelegen moskee buiten het AZC.

ring tot de dominante geloofsovertuiging van Nederland op sympathie kunnen rekenen, wat hun asielaanvraag zou kunnen versnellen. Hier lijkt een zeker pragmatisme mee te spelen.

In de DC's is er meer zicht op geloofsontwikkeling, doordat de migranten daar wel recht hebben op geloofsfaciliteiten. Er zijn gebedsruimtes, er wordt een vrijdagmiddaggebed voorgeleid en er zijn geestelijk verzorgers in dienst. De meerderheid van de respondenten uit de DC's geeft aan dat sommige irreguliere migranten inderdaad na verloop van tijd het geloof aangrijpen als houvast. Of dit voor veel mensen geldt, vinden de respondenten moeilijk te beoordelen. Als het speelt, geeft men aan dat de uitzichtloze situatie daaraan ten grondslag ligt. Irreguliere migranten zoeken steeds meer zingeving en nut tijdens hun verblijf in het DC en vinden dit ook binnen het geloof. Zij worden dan steeds strenger in de geloofsbelijdenis en gaan zich strikter aan de regels houden. Sommige moslimmigranten veronderstellen dat wanneer zij meer vertrouwen leggen in de handen van Allah, hun redding (en beloning in de vorm van een verblijfsstatus) vanzelf zal komen. Deze gedachte speelt echter ook bij een groep die door de respondenten 'gelegenhedsgelovers' wordt genoemd. Een deel van hen heeft een bestaan van drugs, geweld en criminaliteit gekend en verandert binnen een DC in korte tijd in een streng praktiserende moslim. Wanneer zij weer vrijkomen, vallen ze in veel gevallen terug in het oude patroon, aldus de respondenten. De imams zijn meer overtuigd van het feit dat geloof oprecht wordt aangegrepen vanuit deprivatie. Allereerst geeft het geloof de migranten houvast, rust en hoop op een langdurig verblijf in Nederland. Een tweede reden heeft betrekking op begrip voor en verantwoording van de opsluiting: Allah straft hen voor een te gematigd religieus bestaan. Door juist nu vroom te leven ondergaan zij een passende straf. Tot slot geven de imams aan dat een aantal van de migranten zich verdiept in de Koran om de tijd te vullen.

Al met al kunnen we concluderen dat er evidente indicaties zijn dat religieuze overwegingen van moslimmigranten binnen AZC's en DC's een rol spelen bij het zoeken naar een oplossing van hun problemen. Geloof wordt door een deel aangegrepen vanuit deprivatie en biedt meestal de zingeving en houvast waar men door de onzekere situatie naar op zoek is, al is dit soms tijdelijk.

Religie en illegaal verblijvende jihadisten

Omdat de op het eerste gezicht religieuze overwegingen van een deel van de migranten in AZC's en DC's bij nader inzien onder invloed staan van pragmatisme, moeten we ons afvragen in hoeverre deze wisselwerking ook op de illegaal verblijvende moslimmigranten uit de opsporingsonderzoeken van toepassing is. Allereerst nemen we in de opsporingsonderzoeken een expliciet bindingsproces waar binnen de jihadistische verbanden. De verbanden zijn als een warm bad voor nieuwelingen en zij worden snel opgenomen in het collectief. De aan religie gewijde groepsidentiteit staat daarbij centraal en speelt in op de zingevingbehoefte van de betrokkenen. Een gedeelde geloofsovertuiging is bovendien een factor die sommige irreguliere moslimmigranten met andere jihadisten in aanraking bracht. Sommige actoren zijn bijvoorbeeld kort na migratie nadrukkelijk naar de moskee gegaan voor het opdoen van nieuwe contacten of hebben geloofsgenoten

gezocht binnen een AZC. Ze houden contact na vertrek en de opgedane relaties dienen als uitvalsbasis voor bijvoorbeeld overnachtingen. Een van de actoren geeft blijkens de dossiers aan dat hij uit eenzaamheid steeds vaker naar de moskee ging om mensen te ontmoeten met een gedeelde religieuze achtergrond. Deze religieuze groepsidentiteit betekent echter noch dat de handelingen van alle actoren enkel voortkomen uit religieuze overwegingen, noch dat alle actoren radicaal zijn.

Ideologische hiërarchie

De groep irreguliere moslimmigranten is zeer heterogeen. Enerzijds hebben we te maken met de illegaal verblijvende *heartland-oriented* actoren die het salafistisch-jihadistische gedachtegoed naar Nederland importeerden en status ontlenden aan hun Korankennis en jihadistisch verleden. In totaal hebben we zeven actoren gelabeld als illegaal verblijvende *heartland-oriented*. Anderzijds toont zich een veel grotere 'restgroep', die niet kan rekenen op statusverhoging door middel van religieuze kennis of een jihadistisch verleden. Daarom gaan wij ervan uit dat zij pas in Nederland een actieve rol binnen een jihadistisch verband zijn gaan spelen.¹⁴ De marginale positie van een groot deel van deze overige irreguliere jihadisten lijkt van invloed te zijn op hun groeiende betrokkenheid bij de verbanden en het aanverwante salafistisch-jihadistische gedachtegoed. Dit herleiden we uit een aantal bevindingen.

Ten eerste wekken de dossiers de indruk dat de *heartland-oriented* structureler met de ideologie bezig zijn dan de overige irreguliere jihadisten. Eerstgenoemden hebben veel kennis van de islam, volgen strikt de letter van de Koran en dragen het salafistisch-jihadistische gedachtegoed nadrukkelijk uit. Daarentegen zijn de overige illegaal verblijvende moslimmigranten in het algemeen een stuk minder religieus onderlegd en volgen zij de letter van de Koran niet altijd zo nauwkeurig. Ze blijken geen frequente moskeegangers, sommigen roken, anderen praten openlijk over seks, en een enkeling gebruikt cocaïne.

Ten tweede zien we dat het verschil tussen de twee verschillende categorieën in het naleven van religieuze gedragsregels en het uitdragen van de ideologie samenhangt met hun positie en takenpakket binnen de verbanden. De *heartland-oriented* zijn richtinggevendende actoren die status ontlenden aan hun religieuze kennis, charismatische verschijning en jihadistische ervaringen in islamitische herkomstlanden. Hun kernactiviteiten zijn het prediken of uitdragen van de ideologie, het rekruteren van nieuwe jihadisten, het voorbereiden van aanslagen en het faciliteren van jihadreizen. Door het importeren van het salafistisch jihadisme lijken zij bovendien aan de basis te staan van het ontstaan van de verbanden. Deze combinatie van ogenschijnlijk strikt opvolgen van gedragsregels en een sterke ideologische rol binnen het geheel doet vermoeden dat deze subgroep van moslimmigranten voornamelijk of zelfs uitsluitend vanuit het salafistisch jihadisme handelt. Overigens wil dit niet zeggen dat de *heartland-oriented* geen zichtbaar profijt heb-

14 Bij vijf van de resterende 34 irreguliere jihadisten hadden wij overigens twijfel over hun achtergrond. Zij lijken pas in het Westen te zijn geradicaliseerd, maar ontlenden wel een zekere status aan kennis en vaardigheden op dit gebied. Zij zijn tot de restcategorie gerekend.

ben van de praktische en nuttige diensten die een jihadistisch verband te bieden heeft. Als we daarentegen naar de overige irreguliere moslimmigranten kijken, dan hebben deze een overwegend lage positie binnen de verbanden en hun activiteiten zijn vooral ondersteunend of facilitair van aard. Ten eerste houdt een deel van deze overige illegaal verblijvende moslimmigranten zich vrijwel uitsluitend bezig met de kernactiviteiten diefstal en vervalsing van paspoorten. In minstens een van de opsporingsonderzoeken houdt bijvoorbeeld een groep irreguliere moslimmigranten zich bezig met woninginbraken, waarbij zij specifiek uit zijn op paspoorten. In zeker vier van de zes verbanden worden zij ook ingezet voor het vervalsen van uit diefstal afkomstige paspoorten. Sommige irreguliere jihadisten verklaren dit expliciet te doen om andere illegaal verblijvende moslimmigranten te helpen. Ten tweede houden deze moslimmigranten uit de opsporingsonderzoeken zich ook bezig met grootschalige winkeldiefstal van bijvoorbeeld kleding of andere huishoudelijke spullen, die voornamelijk bedoeld lijken voor de buitenlandse jihadisten die Nederland tijdelijk bezoeken. Echter, we kunnen gezien de huishoudelijke aard van veel van deze goederen veronderstellen dat dit ook aantrekkelijk is voor illegaal verblijvende moslimmigranten die niet veel spullen uit het land van herkomst hebben kunnen meenemen. In het verlengde van de paspoortvervalsingen houden de jihadistische samenwerkingsverbanden zich ten derde ook bezig met creditcardfraude. Wederom blijken ook hierin voornamelijk illegaal verblijvende actoren actief te zijn en betreft het een activiteit die financieel gewin oplevert. De opsporingsonderzoeken wekken de indruk van gelukzoekers die het gemunt hebben op financieel en materieel gewin, waarbij de heilige oorlog voor hen van ondergeschikt belang is. De positie, het takenpakket en de beperkte tot zelfs ontbrekende ideologische rol tonen aan dat zij niet dermate zijn geradicaliseerd dat het puur en alleen draait om het steunen van een extremistische ideologie. We zien eerder een combinatie van praktisch nut en behoefte aan zingeving, waarbij hun handelwijze grotendeels lijkt te berusten op pragmatische overwegingen.

Conclusie

In veel terrorismeonderzoek wordt verondersteld dat actoren binnen extremistische groeperingen een radicale ideologie omarmen en internaliseren. Dan is het nog maar een kleine stap om te veronderstellen dat de levensbeschouwing de oorzaak is van criminaliteit. De aanname uit de radicaliseringsstudies dat de betreffende moslims per definitie zouden zijn geradicaliseerd en enkel handelen vanuit ideologische overwegingen, werd in dit artikel ter discussie gesteld en empirisch onderzocht. Dit is gedaan aan de hand van een analyse van (een selectief gezelschap van) illegaal verblijvende migranten in jihadistische samenwerkingsverbanden, gebaseerd op politiedossiers en interviews. Ingegeven door de meer economisch-pragmatische benadering uit sociologische studies naar irreguliere migranten, is ook expliciet gekeken naar praktische motieven die daarin een rol kunnen spelen. Er zijn drie deelvragen geformuleerd die de pragmatische en ideo-

logische invalshoek combineren om zo de aantrekkingskracht van jihadistische verbanden te analyseren.

Op basis van interviews ging de eerste deelvraag in op de problemen van asielzoekers en irreguliere vreemdelingen in AZC's en DC's, waaruit bleek dat zij kampen met deprivatie en mentale instabiliteit. Bij de tweede deelvraag, in hoeverre de jihadistische samenwerkingsverbanden uit de politiedossiers pragmatische oplossingen bieden voor deze problemen, kwam naar voren dat criminele activiteiten de betreffende moslimmigranten helpen in hun behoeften te voorzien. Deze criminele oplossingen nemen vermoedelijk nog niet de structurele onzekerheid weg en daarom zou religie wellicht een aanvullende rol kunnen spelen. Onder de derde deelvraag analyseerden we de activiteiten en gedragingen van illegaal verblijvende moslimmigranten om te bepalen in hoeverre de aantrekkelijkheid van jihadistische verbanden gezocht kon worden binnen de salafistische ideologie. Zowel in de opsporingsonderzoeken als in de AZC's en DC's blijken religieuze overwegingen in zekere mate een rol te spelen bij het vinden van lotgenoten en het vinden van rust, houvast en zingeving. Toch bleken deze ook sterk beïnvloed door pragmatische overwegingen. In de opsporingsonderzoeken zien we dat het salafistisch jihadisme niet altijd aan de basis lijkt te staan van de waargenomen activiteiten en gedragingen, waardoor in het geheel niet zo evident is dat deze irreguliere moslimmigranten de in de inleiding geformuleerde ideologische doelen nastreven. Het blijft daarom de vraag of het salafistisch jihadisme voor de onderzochte moslimmigranten een belangrijke factor was. Welke aspecten voor verschillende actoren een rol hebben gespeeld bij het zoeken naar of vinden van aansluiting bij deze groeperingen verschilt vermoedelijk van persoon tot persoon, maar in het algemeen lijken pragmatische factoren bij irreguliere migranten een belangrijke rol te hebben gespeeld.

Deze casus laat ruimte voor discussie omdat de conclusies enkel gebaseerd zijn op uiterlijke verschijningsvormen, handelingen en uitspraken van actoren. Tevens lenen de data zich niet voor een empirische vergelijking met een controlegroep, waardoor de beschreven mechanismen niet systematisch zijn getoetst. De bevindingen moeten daarom met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Desondanks verschaft de gehanteerde combinatie van methoden een unieke inkijk in de wereld van illegaal verblijvende jihadisten. Deze casus laat zien dat 'ideologisch gemotiveerde criminaliteit' een complex fenomeen is, waarbij de onderzochte illegaal verblijvende actoren vermoedelijk vanuit verschillende motieven betrokken zijn geraakt. Hoewel de term 'ideologisch gemotiveerde criminaliteit' anders doet vermoeden, mag de relatie tussen ideologie en criminaliteit hierbij niet automatisch worden aangenomen.

Literatuur

- Bakker, E. (2006). *Jihadi terrorists in Europe, their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study*. The Hague: Clingendael Institute.
- Berman, E. (2009). *Radical, religious, and violent. The new economics of terrorism*. Cambridge: The MIT Press.

- Bos, K. van den, Loseman, A. & Doosje, R. (2009). *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme: onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen*. Universiteit van Utrecht.
- Buijs, F.J. (2009). Muslims in the Netherlands: social and political development after 9/11. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(3), 421-438.
- Buijs, F.J., Demant, F. & Hamdy, A. (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Burgers, J. (1999). De huisvesting van illegalen. In: J. Burgers & G. Engbersen (red.). *De ongekende stad 1. Illegale vreemdelingen in Rotterdam*. Amsterdam: Boom, 88-117.
- Burgers, J. & Engbersen, G. (red.) (1999). *De ongekende stad 1. Illegale vreemdelingen in Rotterdam*. Amsterdam: Boom.
- Caplowitz, D. (1979). *Making ends meet. How families cope with recession and inflation*. London: Sage Publications.
- Crenshaw, M. (1981). The causes of terrorism. *Comparative Politics*, 13(4), 379-399.
- Demant, F., Slootman, M., Buijs, F., & Tillie, J. (2008). *Teruggang en uittrekking: Processen van deradicalisering ontleed*. Amsterdam: IMES
- Dilulio, J.J. (2009). More religion, less crime? Science, felonies and the three faith factors. *Annual Review of Law and Social Science*, 5, 115-133.
- Engbersen, G. & Leun, J.P. van der (2001). The social construction of illegality and criminality. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 9, 51-70.
- Engbersen, G., Staring, R., Leun, J.P. van der, Boom, J. de, Heijden, P. & Cruijff, M. (2002). *Illegale vreemdelingen in Nederland. Omvang, overkomst, verblijf en uitzetting*. Rotterdam: Risbo.
- Ferrero, M. (2006). Martyrdom contracts. *Journal of Conflict Resolution*, 50(6), 855-877.
- Geelhoed, F. (2011). *Purification and resistance. Global meanings of Islamic fundamentalism in the Netherlands*. Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Haidinger, B. (2007). *Migration and irregular work in Europe: literature review*. Vienna: Forschungs- und Beratungsstelle Arbeitswelt Work Package 3.
- Hobbs, D. (2001) The firm. Organizational logic and criminal culture on a shifting terrain. *British Journal of Criminology*, 41(4), 549-560.
- Iannacone, L.R. & Berman, E. (2006). Religious extremism. The good, the bad, and the deadly. *Public Choice*, 128, 109-129.
- Kay, A.C., Gaucher, D., Napier, J.L., Callan, M.J. & Laurin, K. (2008). God and the government. Testing a compensatory control mechanism for the support of external systems. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(1), 18-35.
- Khan, R.R. (2005). Hospitality in Islam. *Hiba Magazine*, 2(3).
- Knudten, R.D. & Knudten, M.S. (1971). Juvenile delinquency, crime, and religion. *Review of Religious Research*, 12(3), 130-152.
- Koning, M. de (2009). Moslimjongeren. De salafi-beweging en de vorming van een morele gemeenschap. *Tijdschrift voor Criminologie*, 51(4), 375-387.
- Leerkes, A. (2009). *Illegal residence and public safety in the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Leerkes, A.S., Engbersen, G. & Leun, J.P. van der (2012). Crime among irregular immigrants and the influence of internal border control. *Crime, Law and Social Change*, 58(1), 15-38.
- Leun, J.P. van der (2003). *Looking for loopholes; processes of incorporation of illegal immigrants in the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Leun, J.P. van der & Ilies, M. (2010) The Netherlands: assessing the irregular population in a restrictive setting. In: A. Triandafyllidou (ed.). *Irregular migration in Europe. Myths and realities*. Farnham/Burlington: Ashgate, 187-206.

- Loza, W. (2007). The psychology of extremism and terrorism. A Middle-Eastern perspective. *Aggression and Violent Behavior*, 12(2), 141-155.
- McIntosh, D.N., Silver, R.C. & Wortman, C.B. (1993). Religion's role in adjustment to a negative life event: coping with the loss of a child. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(4), 812-821.
- Meertens, R.W., Prins, Y.R.A. & Doosje, B. (2006). In iedereen schuilt een terrorist: een sociaalpsychologische analyse van terroristische sekten en aanslagen. Schiedam: Scriptum.
- Meeteren, M. van (2010). Aspiraties en sociale activiteiten van irreguliere migranten in de Lage Landen. *Sociologie*, 6(3), 50-73.
- Meijer, R. (2009). Introduction: genealogies of salafism. In: R. Meijer (ed.). *Global salafism. Islam's new religious movement*. London: Hurst, 1-32.
- Merton, R.K. (1957). *Social theory and social structure*. New York: Glencoe Free Press.
- Mingione, E. (1987). Urban survival strategies, family structure and informal practices. In: M. Smith & J. Foggin (eds.). *The capitalist city: global restructuring and community politics*. Oxford: Basil Blackwood, 297-322.
- Moghaddam, F.M. (2005). The staircase to terrorism: a psychological exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161-169.
- Muijsenbergh, M. & Schoevers, M. (2009). Zorg voor ongedocumenteerden. *Bijblijven*, 25(4), 59-64.
- NCTb (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding) (2008). *Salafisme in Nederland. Een voorbijgaand fenomeen of een blijvende factor van belang?* Den Haag: Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding.
- NCTb (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding) (2009). *Ideologie en strategie van het jihadisme*. Den Haag: Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding.
- Nesser, P. (2011). Ideologies of jihad in Europe. *Terrorism and Political Violence*, 23(2), 173-200.
- Neve, R., Vervoorn, L., Leeuw, F.L. & Bogaerts, S. (2006). *Eerste inventarisatie van contra-terrorismebeleid* (Cahier 2006-03). Den Haag: WODC.
- Pargament, K.I., Ensing, D.S., Falgout, K., Olsen, H., Reilly, B., Haitsma, K. van & Warren, R. (1990). God help me: I. Religious coping efforts as predictors of the outcomes to significant negative life events. *American Journal of Community Psychology*, 18(6), 793-824.
- Poot, C.J. de & Sonnenschein, A. (2009). *Jihadistisch terrorisme in Nederland*. Den Haag: WODC.
- Portes, A. (1998). Social capital: its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Roex, I., Stiphout, S. van & Tillie, J. (2010). *Salafisme in Nederland. Aard, omvang en dreiging*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies..
- Sageman, M. (2004). *Understanding terror networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Silber, M.D. & Bhatt, A. (2007). *Radicalization in the West: the homegrown threat*. New York: NYPD Intelligence Division.
- Silke, R. (2008). Holy warriors. Exploring the psychological processes of jihadi radicalization. *European Journal of Criminology*, 5(1), 99-123.
- Slootman, M. & Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies.
- Sternberg, R.J. (2003). A duplex theory of hate: development and application to terrorism, massacres, and genocide. *Review of General Psychology*, 7, 229-328.
- Veldhuis, T., Gordijn, E.H., Lindenberg, S.M. & Veenstra, M. (2010). *Terroristen in detentie. Evaluatie van de terroristenafdeling*. Den Haag: WODC.

Jasper de Bie, Christianne de Poot & Joanne van der Leun

- Verhoef, J., Dorst, P.C. van, Kleij, M.B. van der & Adric, S. (2012). *Vreemdelingenbewaring. Strafre regime of maatregel om uit te zetten. Over respect voor mensenrechten bij vreemdelingenbewaring*. Den Haag: Nationale ombudsman.
- Vidino, L. (2009). Homegrown jihadist terrorism in the United States: a new and occasional phenomenon? *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(1), 1-17.
- Wagemakers, J. (2009). A purist Jihadi-Salafi: the ideology of Abu Muhammad al-Maqdisi. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 36(2), 281-297.
- Wiktorowicz, Q. (2004). *Joining the cause: Al-Muhajiroun and radical Islam*. Paper gepresenteerd tijdens het 'The roots of Islamic radicalism'-congres, Yale University, 8-9 mei 2004.
- Wiktorowicz, Q. (2005). A genealogy of radical Islam. *Studies in Conflict & Terrorism*, 28(2), 75-97.
- Wiktorowicz, Q. (2006). Anatomy of the Salafi movement. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(3), 207-239.
- Zemni, S. (2006). *Politieke islam, 9/11 en jihad*. Leuven: Acco.